TEORIA TERNARULUI LUI RENÉ GUENON – ASCENDENT ȘI DESCENDENT, CÂT ȘI INFLUENȚA LUI FILIOQUE

Autor: Mihai-Gabriel Mocanu | 29 august 2022

Eseul de față tratează natura metafizică a ternarului, înțeles, pe de-o parte, ca ternar „profan”, în despărțirea tripartită specifică Estului, și ca ternar „sacru”, înțeles în sens creștin, pe linia de interpretare a lui René Guenon. Deși intuiția acestuia asupra naturii sacralității Treimii creștine este valoroasă, luminând mai ales asupra diferenței de natură dintre aceasta și cea estică, cât și asupra relației dintre ele, restul cărții sale pare să se lovească de o piedică, iar această piedică îl obligă să vorbească despre Treime într-o stranie interpretare profană, după cum vom explica ulterior. Această piedică o interpretăm ca fiind aceeași care l-a împins pe autor să accepte o dogmă străină, sufită, spre finalul vieții, ca urmare a unei decepții spirituale profunde, anume o lipsă a ceea ce el numește „ezoterism” creștin, ceea ce în sens dogmatic am numi Adevărul din spatele adevărului sau mistic, am spune „energiile necreate” din spatele practicii liturghice. Această piedică este adaosul lui *filioque*, anume purcederea Duhul Sfânt din Fiu asemenea ca din Tată, ceea ce situează cele două Persoane ale Treimii într-o egalitate stranie. Și mai mult însă, vorbim de o „răsturnare” a relației Treimii într-o manieră profană, în sensul explicat chiar de Guenon, însă fără ca el să intuiască această subtilă și, totuși, atât de importantă dogmă. Vom încerca să demonstrăm consecințele acestei adăugiri, atât cât ne este cu putință, în speranța de a lărgi înțelesul lui Guenon și de a pune începutul unei interpretări formale *corecte* asupra distincției fundamentale și, credem noi, *complementare* dintre Treimea creștină și împărțirea tripartită a estului.

Ternar ascendent și ternar descendent

Urmând proiectul lui Guenon, el începe prin a remarca incompatibilitatea Treimii creștine cu acei ternari specifici estului, fără a trece cu vederea faptul că, în ceea ce le privește pe cele din urmă, ele sunt complementare în ele însele.[1] Vorbim, așadar, de o complementaritate ce ține de natură și ce poate fi observată în varii crezuri religioase, la taoiști (Yin, Yang, Dao), la hinduși (Prakriti, Purusha, Brahman)[2], cât încă și la cele mai apropiate de noi, dintre care menționăm numai ternarul alchimic dintre Mercur, Sulf și

Sare.[3] Ceea ce le este comun este, conform lui Guenon, natura relației dintre elemente: avem în toate cazurile de-a face cu un element masculin, activ, (Yang, Purusha, Sulf) ce acționează împreună cu un element feminin, pasiv (Yin, Prakriti, Mercur), născând pe al treilea, care reprezintă fiul (Brahman), sau neutrul (Sarea), sau echilibrul (Dao). De remarcat e că, la nivelul diferenței dintre cele trei sisteme menționate, observăm că fiecare se referă, preponderent, la o anumită calitate a elementului, iar celelalte sunt implicite. Avem, așadar, taoismul care accentuează natura spirituală, abstractă, a interacțiunii dintre *două* pentru a naște pe al treilea, hinduismul care accentuează natura sexuală, personală a interacțiunii (fiind, explicit, vorba de o *mamă* și un *tată* care nasc *un fiu*), în timp ce alchimia o depersonifică și tratează simbolic, dar pământesc, material și chiar științific relația dintre plus, minus și neutru. Ceea ce le este comun este ceea ce Guenon ne reprezintă grafic, sub forma unui triunghi echilateral cu vârful în jos, unde cele două elemente egale de deasupra nasc pe al treilea, dedesubt.[4]

Trecând la natura relației trinitare, dorim să începem cu opinia autorului în cauză, ca apoi să ne extindem în teologia apuseană, una ce i-a fost, spre surprinderea noastră, străină lui Guenon (cel puțin nu oferă semne că ar fi consultat-o). În primul rând, el remarcă incapacitatea de a lega, într-o analogie directă, elementele Treimii creștine de cea estică, chiar dacă Tatăl și Fiul apar, cel puțin aparent, și aici, totuși, Duhul Sfânt este de o natură cu totul diferită de aceea pe care am putea numi-o *feminină*, cu atât mai mult cu cât, în nașterea Fiului, ocupă mai repede un rol *masculin*, relativ la Maica lui Dumnezeu.[5] Vom vedea apoi, încă și Tatăl, și Fiul, din această Treime creștină, sunt de o cu totul altă natură decât elementele masculin-feminin ale estului.

El refuză, în acest punct, să continue analiza, însă confuzia sa este aparentă și, credem noi, revelatorie pentru incapacitatea sa de a pătrunde mai adânc în relația Treimii: el spune că al doilea termen (Fiul) se naște exclusiv din primul (Tatăl), fără a fi complementar cu acesta, iar pentru al treilea spune: „deși al treilea provine cu adevărat din primele două (ca în primul caz), această deviere nu este, în mod sigur, concepută ca un act de generare sau filiație”.[6] Câteva pagini mai târziu, în completarea reprezentării grafice anterioare, el își imaginează că o altfel de treime ar arăta asemenea unui triunghi cu vârful în sus: așadar, nu două nasc al treilea, ci din Unul se „nasc” alte două.[7] Apoi, se oprește înainte de a lega definitiv această reprezentare de concepția creștină, deși o intuiește și pare „implicită” în text. Totuși, el nu merge mai departe.

De ce, ne-am întreba? Răspunsul nostru este acela că el, influențat de adaosul lui *filioque*, nu reușește să stabilească pe Dumnezeu-Tatăl ca fiind singura sursă a Fiului, prin Naștere, și al Duhului Sfânt, prin purcedere. Contrar opiniei sale, exprimată în citatul de mai sus, al treilea *nu* purcede de la primele două, ci numai de la Primul. Este o ironie a sorții faptul că întreaga structură așa-zis „geometrică” rezultantă din analiza sa este chiar un argument pertinent *pentru* aceasta, anume pentru purcederea exclusivă din Tatăl. Vom reveni asupra acestor argumente ulterior.

Restul lucrării sale reprezintă o suprapunere a celor două reprezentări geometrice, rezultând un romb pe care îl tratează ca fiind unirea Cerului și Pământului (în Om), după o interpretare preponderent *daoistă* – pentru că nu asociază direct Treimea creștină cu reprezentarea sa grafică, își permite să facă chiar sinteza pe care, singur, o declară de nepermis între aceasta și ternarul estic, la începutul lucrării. Și pentru că nu pătrunde mai adânc în Taina Treimii, în sinteza sa are loc o suprapunere totală acolo unde ea are loc numai parțial, *tainic,* am spune chiar. Este vorba, pe de-o parte, de suprapunerea Fiului, ce *șade la dreapta Tatălui*, peste ceea ce ternarul profan numește *masculinul*. Aceasta este, considerăm noi, taina lui Adam cel Nou, adevăratul Bărbat ridicat din morți, *înfiat* de către cer, în taina Fiului. Pe de cealaltă parte, Duhul Sfânt se suprapune peste ceea ce ternarul profan numește Femininul, ceea ce Tainic considerăm a fi Taina Întrupării și Taina Pogorârii Duhul Sfânt peste Fecioara Maria, adică transfigurarea femininului vechi într-un Feminin Nou Mântuitor, după cum din feminin a avut loc căderea, prin feminin are loc iertarea. Vedem, așadar, că nu este vorba despre o suprapunere completă, ci o suprapunere tainică, în sensul în care este *permanentă* și permanent crescătoare. Încă și mai mult, aceasta arată incapacitatea perpetuă de a face orice fel de asociere, alta decât una tainică, între respectivele Treimi, o asociere *simbolică*. La fel cum Tatăl este sursa Fiului și Duhului, Neutrul este rezultatul Masculinului și Femininului, însă un feminin și un masculin căzut vor naște numai un neutru ca *echilibru* al celor două (care rezultă în chipul omului căzut), în timp ce un Masculin și un Feminin Transfigurat vor naște Omul (Omul Hristic), care e încununarea Cerului cu Pământul, în persoana lui Iisus Hristos. Omul are în el masculinul și femininul, după cum remarcă părintele Ghelasie[8], în sensul în care chipul de Om este comun și Bărbatului și Femeii, însă într-o poziție „diferită” față de chipul divin. Taina nu este, în sine, numai legătura omului cu cerurile imanente, ci cu Transcendența de dincolo de fire, care e dincolo de ceea ce Guenon numește Cerul și Pământul în sensul daoist. Aceasta din urmă presupune o suprapunere totală între, ca să îl numim astfel, un ternar „ascendent” și unul „descendent”. În cazul Tainei, în schimb, este vorba despre unirea dintre o Treime Transcendentă și un ternar descendent, însă înfiat de Transcendență, deci Transfigurat. Aceasta unire nu se poate face, cum am remarcat deja, într-o manieră *totală*, ci numai într-una Tainică, nu incompletă cât, poate, supra-completă.

Despre inversarea cauzată de filioque

Despre această adăugire la Crez, care specifică despre Duhul Sfânt că „de la Tată *și de la Fiul* purcede”, menționăm numai că ea a apărut ca o reacție la arianismul bisercii timpurii, care considera Fiul o creatură a lui Dumnezeu, și nu născut mai înainte de veci, din Tatăl[9], deci de o altă natură decât El Însuși. Desigur că lucrurile au mers mai departe, așa încât, în ciuda convocării altor sinoduri pe această tema, adăugirea a perseverat până în zilele noastre. Vom trata, mai departe, numai consecințele metafizice ce reies din această adăugire, urmând schema conceptuală oferită anterior de Guenon.

Pentru ca ternarul ascendent să poată fi absorbit într-o înțelegere transcendentală, acesta trebuie să aibă o sursă unică a celorlalte două principii care rezultă din El. Dacă însă, mergând pe logica Fericitului Augustin vom spune că Sfântul Duh este din spiritul Tatălui și al Fiului deodată, ca și cum Tatăl și Fiul ar fi, împreună, un singur Principiu din care emană al treilea, Duhul, atunci schema ce rezultă este de natură mai apropiată cu aceea profană, în care două principii nasc pe a treilea. Același lucru îl susține și Sfântul Fotie cel Mare, care replică adaosului lui *filioque* faptul că se aseamănă cu o erezie sabeliană, sau „semi-sabeliană”[10], în care Tatăl și Fiul sunt un dublu ipostas, unul ce își găsește plinătatea în Duhul Sfânt.

Asemănarea izbitoare nu conține însă să impună o absorbție totală a principiului transcendent în cel imanent, profan, cât numai una aproximativă. După cum remarca însuși Guenon anterior, nu vorbim de un Tată și o Mamă ce naște un Fiu, ci de un Tată și un Fiu, din care rezultă un Duh. Deși diferența îi este clară și autorului în cauză, totuși el este nevoit să interpreteze ternarul ascendent ca fiind străin de ambele ternare existente: atât cel estic, cât și cel creștin. Probabil acesta este motivul pentru care Guenon a insistat, de-a lungul vieții sale, pe distincția dintre aspectele ezoterice și cele exoterice ale religiei.[11] În măsura în care ternarul ascendent este o necesitate logică, și în măsura în care Trinitatea creștină, cu adaosul lui *filioque*, seamănă numai cu un ternar descendent, deși unul *transfigurat*, se ivește întrebarea asupra locului în care putem afla ternarul ascendent, în perspectiva lui Guenon. Influențat de societățile secrete ale vestului, acesta ajunge să imagineze că acel ternar ascendent se află în sfera interioară, ezoterică a oricărei religii, creștine sau altminteri, iar că o religie este mai *autentică* atât cât menține vie tradiția ezoterică.

Acest fel de a vedea lucrurile, în schimb, pare să nege chiar esența creștinismului, care e dincolo de tradiția inițiatică ascendentă, atât cea a estului, cât și cea a vestului (francmasonă), ambele dintre acestea presupunând o serie finită de grade de trecere ritualică ce culminează cu un stadiu *final*, al *maestrului*. Creștinul, în schimb, trece prin noua naștere și îmbracare cu haina lui Hristos încă din timpul Botezului, ca apoi să participe, într-o permanentă ascendență, la Dumnezeire prin celelalte Taine ale Bisericii. Această permanentă ascendență este posibilă numai grație Tainei Întrupării, pe care am explicat-o anterior ca fiind suprapunerea ternarului ascendent-transcendent peste ternarul descendent, adică „coborârea lui Dumnezeu pe pământ”, una ce se face în chipul unei permanentizări a Tainei, ca moment Unic, dar care niciodată nu își sfârșește lucrarea, după cum chiar Mântuitorul spune: „Iată Eu sunt cu voi în toate zilele până la sfârșitul veacului“
(Matei 28:19)”. Mântuitorul spune că Este cu noi, nu că Va fi cu noi, în sensul în care lucrarea Sa se săvârșește în afara timpului profan, într-un absolut supra-termporal. Nu e vorba de o reactualizare a momentului întrupării, cât de o permanentă actualitate a întrupării. Aceasta se poate datorită incompatibilității, după *natură,* dintre Creator și Creație dar, totodată, a complementarității, după lucrare, dintre acestea două. Ele nu se

suprapun întocmai, așa cum încearcă Guenon să o facă, ci suprapunerea are loc Tainic.

Concluzie

Este, fără dar și poate, clar faptul că intiuția lui Guenon a pătruns numai o parte din distincția metafizică a ternarului, fără ca intuiția lui să fie lipsită de valoare. Dimpotrivă, am putea spune că ea este aproape completă, în măsura în care analiza pe care o face cu privire la ascendent/descendent este una reală, dar concluziile lui sunt greșite. În loc să admită identitatea transcendentă inerentă Creștinismului în sine, el reușește numai să pună religia lui Hristos în linie cu celelalte religii, într-un universalism tradiționalist (dat fiind că valorifică, preponderent, *tradiția* și legătura acesteia cu ceea ce numește „originea ezoterică a religiilor"). El nu neagă valoarea creștinismului, dimpotrivă, dar consideră că este deschisă coruperii naturale prin care toate religiile trec la un moment dat. Singurul lucru care nu poate fi corupt este, după el, „ezoterismul" ternarului ascendent – Adevărata religie, religia inimii. În eseul de față am încercat să demonstrăm că tocmai această religie Adevărată este creștinismul, în măsura în care acesta se pliază pe teoria sa a ternarului ascendent, și am încercat să arătăm cum eroarea de asociere pe care autorul o săvârșește trebuie să emane din doctrina adaosului lui *filoque*. Acest lucru trebuie să ne lămurească, mai ales, asupra riscurilor schimbării dogmelor, cât și asupra luptei care s-a dus, în cadrul Bisericii, pentru stabilitatea lor întru Adevăr. O întreagă serie de erezii ne lămuresc asupra luptei care n-a fost ușoară și, mai ales, asupra faptului că nu Biblia reprezintă religia lui Hristos, ci însăși Biserica Vie. Interpretările Bibliei nu lămuresc dogma, însă Biserica da.

O serie de teme rămân deschise pentru a fi tratate cu altă ocazie. Prima dintre ele privește natura ternarului descendent transfigurat, ca urmare a suprapunerii corecte. Ne întrebăm dacă ceea ce Guenon consideră ca fiind ternarul creștin (catolic), în forma sa descendentă, după definiția de mai sus, este același cu cel transfigurat, sau eroarea pe care el o săvârșește deviază într-o cu totul altă arie. A doua temă este a naturii ternarului ascendent în afara transcendenței, adică în afara revelației, dacă acesta există cu necesitate și ce formă are. Guenon tratează această temă din perspectivă daoistă, însă eroarea lui *filioque* reiese pe tot parcursul lucrării, astfel că lucrurile sunt neclare.

NOTE

1. René Guenon, *The Great Triad*, Quinta Essentia, 1991, p.13. ↑
2. Idem, p. 16. ↑
3. Idem, p. 82. ↑
4. Idem, p. 17. ↑
5. Idem, p. 13. ↑

6. Idem, p. 14. ↑
7. Idem, p. 18. ↑
8. Gheorghe Ghelasie, *Ecce* Homo,Colecția Isihasm, 1999, p. 55. ↑
9. Sfântul Atanasie Sinaitul, *Călăuza, Îndrumar Hristologic*,. Sophia, 2014, p. 85. ↑
10. Sfântul Fotie cel Mare, *Despre Mistagogia Sfântului Duh*, trad. Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruş, link: https://www.teologiepentruazi.ro/2013/09/14/sfantul-fotie-cel-mare-despre-mistagogia-sfantului-duh-1-27/. ↑
11. René Guenon, *Perspectives on Initiation*, ed. Sophia Perennis, NY, 2004, cap IX. ↑

BIBLIOGRAFIE

Biblia, Nouă Traducere În Limba Română (NTLR), ed. Biblica, 2006.

Guenon, René, *The Great Triad*, ed. Quinta Essentia, Cambridge, 1991.

Guenon, René, *Perspectives on Initiation*, ed. Sophia Perennis, NY, 2004.

Ghelasie, Gheorghe; *Ecce Homo*, ed. Colecția Isihasm, 1999.

Sfântul Atanasie Sinaitul, *Călăuza, Îndrumar Hristologic*, ed. Sophia, 2014.

Sfântul Fotie cel Mare, *Despre Mistagogia Sfântului Duh*, trad. Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruş, consultat la adresa https://www.teologiepentruazi.ro/2013/09/14/sfantul-fotie-cel-mare-despre-mistagogia-sfantului-duh-1-27/, în data de 29 august 2022.

Imagine: Giovanni Bellini – „Sacred Allegory" (1490-1500); Sursa: Wikiart